

KIMMO NOKKONEN

OPERAATIO
FAKE

SUOMALAISTEN
TAIDERIKOSTEN JÄLJILLÄ

CRIME
TIME

KIMMO NOKKONEN

**OPERAATIO
FAKE**

**SUOMALAISTEN
TAIDERIKOSTEN JÄLJILLÄ**

**CRIME
TIME**

Copyright © Kimmo Nokkonen ja Docendo 2024
Docendo on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä.
Kansi ja taitto: Jarkko Lemetyinen / Katse Design
Kannen taideteoskuvat: © Poliisimuseo, Jarkko Järvinen

ISBN 978-952-382-738-7

Painettu EU:ssa

***”Olen maalannut
kaksituhatta teosta.
Viisituhatta niistä on
Yhdysvalloissa.”***

HENRI MATISSE

Sisällys

Esipuhe	8
1. Uran ensimmäiset taiderekostutkimukset	14
Paronin Monet	15
Haastavat lähtöasetelmat	18
Honkasen opissa – Töölön suuri taidevarkaus	19
2. Taiderekollisuus Suomessa	26
Suuret setelit	27
Osattiin sitä ennenkin	29
Taiderekosten tekotapoja	33
Venäläinen taide ja venäläistäminen	36
Kansallisgalleria poliisin apuna	44
3. Jarmo Lepistö ja rikollisten eliitti	49
Taidekaupiaan kaksoiselämä	51
M.O.R.E. astuu kuvioihin	55
Uhri vai rikoskumppani?	57
Mysteeri putkassa	60
Virolainen velanperijä	63
Ferrari ilman kuljettajaa	66
Upseeri ja taidekauppias	68
Kolmannen valtakunnan vieraana	70
Kujanjuoksu päättyy	73
4. Ystävä ja vihollinen Veli Seppä	75
Kalastaja tullin haavissa	76
Särestöniemen saappaissa	85
Pauliina Laitisen arviot	86
Seppä satimessa	89
Yhteistyö muuttuu ystävyudeksi	91
Viimeiset vuodet ja jälkimaine	93
5. Pohjoismaiden suurin taiderekosoperaatio alkaa	96
Väärennetty sukuhistoria	98
Valehtelevat valokuvat	102
Magritte ja näkymä Brüggestä	106
6. Oikeat asiantuntijat, väärät lausunnot	110
Hallströmin harharetket	111
Kunstimuseumin nimissä	113
Valikoiva tutkinta, haluttu lopputulos	114
Heporaudan muut lausunnot	121
Nuo upeat vuohenputket	124
Erikoisia lausuntoja	125

7. Aidot mutta ylihintaist Edelfeltit	127
Hörhammerin kulissit romahtavat	128
Vakuutusarvo.....	131
Bulvaani Virtanen.....	132
Huijauksen ensimmäinen vaihe	133
Huijauksen toinen vaihe	134
Huijauksen kolmas vaihe.....	136
Totuus selviää	138
8. Operaatio Fake laajenee	140
Arvokuljetus pakettiautossa.....	142
Dementikko ottaa lainan	143
Kolme sisarta	147
Oikeuskäytäntö muuttuu	151
9. Picasson kadonnut tyylikausi myynnissä	154
Kesäloma loppuu etuajassa	155
Kuvataiteen jälleenmyyntikorvaus.....	160
Valamon grafiikat	163
Valamon tutkimattomat ylihintatapaukset	165
Lehdistö ottaa poliisin roolin	168
10. Lähes aidot Dalit	172
Värikäs puhelu	174
Menestyvän miehen perikuva	176
Dalín Clot-sarjan veistokset.....	180
Kansallisgallerian materiaalitutkimus	186
Pettymys oikeudessa	188
Matka alkulähteelle.....	192
Dalín säätien toiminta	196
11. Taidesijoittamisen karikat.....	201
Taidegrafiikan markkinat.....	203
Petoksen toteuttaminen.....	206
Sen piti olla viimeinen juttu.....	210
Korkean riskin H.C.-merkintä	216
Loppusanat	222
Kiitokset.....	228
Ohjeita arvotaiteen ostajille	230
Lähdeluettelo	231

Esipuhe

Petos on rikoksista kiehtovin.

Kenties se on sitä siksi, että me kaikki olemme jossain määrin vilpillisiä toisillemme. Petollisuutta esiintyy kaikkialla lastentarhasta vanhainkotiin. Suoratoistopalvelut ja tv-kanavat ovat täynnä tosi-tv-formaatteja, jotka perustuvat siihen, että kilpailijat pettävät toistensa luottamuksen.

Kuitenkin vain hyvin pieni osa muiden huijaamisesta täyttää rikoslakiin kirjatun petosrikoksen tunnusmerkistön.

Petos on rikosten äiti, jonka ohessa tapahtuu usein muitakin rikoksia. Nämä ovat sivuosumia, joiden avulla itse petos toteutetaan ja sen päämäärä saavutetaan.

Minulla oli rikostutkijan urani alkuvaiheessa jokseenkin nuiva suhtautuminen huijauksia tehtaileviin kriminaaleihin mutta myös heidän tekosiaan tutkiviin poliiseihin. Petokset ja niiden tutkinta näyttäytyivät nuorelle ja nälkäiselle

rikospoliisille virastotyönä, paperinmakuisena kahdeksasta neljään puurtamisena. Kärjistäen voisi sanoa, etten pitänyt niitä oikeina rikoksina enkä niiden tutkintaa oikeana poliisi-työnä. Huumerikokset, asuntomurrot, pankkiryöstöt ja kassa-kaappikeikat olivat mielestäni sitä oikeaa ammattimaista rikollisuutta, jota tutkittiin kentällä ja jonka tekijöitä seurattiin vuorokaudet läpeensä.

Kun 1990-luvun alussa pääsin töihin keskusrikospoliisiin, asenteeni alkoi muuttua. Siellä tutkittavakseni tulleet petokset ja väärennökset olivat lähes poikkeuksetta suunnitelmallisesti tehtyjä. Niihin liittyvä rikollinen toiminta oli vakavaa, ammattimaista ja organisoitua. Niinpä myös sen tutkinta oli haastavaa.

Samoihin aikoihin suuri ja mahtava Neuvostoliitto romah- ti ja ruplasta tuli vessapaperia. Suomalaiset ammattirikolliset näkivät tilaisuutensa tulleen ja alkoivat painaa väärää rahaa. Yhdysvaltojen dollari oli kiitollinen kohde väärentäjille, sillä seteleiden lähes olemattomia turvatekijöitä oli helppo jäljitellä. Väärää rahaa käytettiin houkuttimena epämääräisten liike- miesten epämääräisissä liiketoimissa.

Vuonna 1996 löysimme Lahdesta rahapainon, jossa oli painettu väärennettyjä dollareita vuosina 1994–1996. Nimellisar- voltaan 14 miljoonan dollarin erän valmistaminen jäi kesken, kun saavuimme paikalle. Tapaus oli ensimmäinen merkittävä rikoskokonaisuus, jonka tutkinnassa minulla oli tärkeä rooli.

Lahden rahapainon paljastumisen jälkeen takavarikoimme muutaman kilon erän mustiksi värjättyjä väärennettyjä dol- lareita. Asian taustalta paljastui nigerialainen etumaksupetos, jossa mukamas turvallisuussyistä mustaksi värjättyjä dolla- reita kaupattiin uhreille huomattavasti alle niiden väitetyn nimellisarvon. Uhrille myytiin lisäksi ainetta, jolla mustat dollarit oli väitetysti mahdollista pestä puhtaiksi. Kuulustelin tapaukseen liittyen erästä juristia, joka kertoi harjoittaneensa

rahanpesua. Kyse ei tosin ollut rikollisesta toiminnasta vaan siitä, että hän oli kirjaimellisesti yrittänyt puhdistaa mustia dollareita mökkinsä laiturilla. Juristi näytti minulle kahta mustaa seteliä ja totesi, ettei se väri niistä ollut mihinkään lähentynyt.

Väärennetyn rahan avulla tehtiin petoksia, joilla pyrittiin saamaan taloudellista hyötyä. Petos oli keskeinen rikos, rahanväärentäminen pelkkä sivuosuma, joskin kova sellainen.

Toinen esimerkki tutkimistani tapauksista on tunnetumpi, koskeehan se kansallista traumaa. Ei tarvitse kuin mainita ”Lahti 2001”, ja suurin osa lukijoista tietää, mihin tapaukseen viittaaan.

Monet ajattelevat, että vuonna 2001 Lahden MM-hiihtojen dopingkäryistä alkaneessa tutkinnassa selvitettiin hiihtäjien dopinginkäyttöä. Kyse oli kuitenkin poliisin näkökulmasta petoksesta, joka kohdistui oikeusjärjestelmään. Kansakunnan kaapin päälle nostettu hiihtoväki valehteli totuusvelvollisina tuomioistuimelle saadakseen itselleen huomattavia perusteettomia korvauksia. Se oli moraalisesti törkein petos, jota urani aikana tutkin, vaikka siitä langetettiin lopulta lieviä tuomioita.

Viimeiset kymmenen vuotta urastani vietin taiteella tehtyjen petosten parissa. Lähdin matkalle maaliskuussa 2009 vaasalaisen kerrostalon sateiselta parkkipaikalta Volvon peräluukusta takavarikoidun väärennetyn Claude Monet’n kanssa ja päädyin Euroopan laajimpiin lukeutuvan taiderikoskokonaisuuden Operaatio Faken päätutkijaksi. Paljastimme ja selvitimme haastavan kokonaisuuden, joka oli niin laaja, että se jouduttiin jakamaan tuomioistuimissa kolmeen pääkäsittelyyn. Se käsitti viitisen sataa taideväärennöstä, kymmeniä vastaajia, pitkälle toista sataa syytekohtaa. Rikosvahingot olivat noin viisitoista miljoonaa euroa.

Taiderikollisuutta pidetään kansainvälisesti yhtenä merkittävimmistä organisoidun rikollisuuden muodoista. Se on

pääosin piilorikollisuutta, jonka esille saaminen edellyttää poliisilta aktiivista paljastavaa toimintaa.

Suomessa taidेरikollisten kiinnijäämisriski oli kuitenkin pitkään erittäin vähäinen ja, maamme taidemarkkinoiden sisäsiittoisuus tarjosi heidän toiminnalleen loistavat puitteet. Ei ole liioiteltua sanoa, että Suomi oli taidेरikollisten paratiisi kymmenien vuosien ajan.

Keskusrikospoliisin Operaatio Fake toteutettiin vuosina 2013–2021. Se johti lukuisiin vankeusrangaistuksiin, Suomen rikoshistorian tunnetuimman ja tuotteliaimman väärentäjän toiminnan lopettamiseen ja oikeuskäytännön muuttumiseen. Petosmiesten paratiisin ovet lyötiin lukkoon.

Henkilögalleria, johon taidेरikoksia tutkiessani tutustuin, oli kirjava ja mielenkiintoinen. Monet rikollisista olivat toimineet alalla pitkään, jopa vuosikymmeniä.

Heidän tekemänsä petokset oli verhoiltu taitavasti tarkoituksellista tietämättömyyttä hyväksikäyttäen ja vilpittömästi esittäen. Tutkinnan alkuvaiheessa taidेरikolliset eivät pitäneet poliisia edes todellisena uhkana. He olivat miettineet vastauksensa tarkasti etukäteen, ja heidän käytöksensä kuulusteluissa oli usein arroganttia.

Rikostutkinta synnyttää yleensä sävyllään synkkiä kertomuksia. Myös taidekaupan yhteydessä tehtyihin petoksiin liittyi lähes poikkeuksetta tarina, jonka avulla pyrittiin erehdyttämään uhria. Tarinat olivat kuitenkin luonteeltaan värikkäitä ja mielikuvituksellisia, ja niissä oli mukana myös veijarimaisuutta ja koomisia elementtejä.

Mitalin käänöpuoli oli kylmä ja tunteeton suhtautuminen huijauksen kohteisiin – ihmisiin, jotka usein olivat iäkkäitä ja yksinäisiä.

Operaatio Faken tutkintaa tehdessäni sain ajatuksen kirjoittaa kirjan taidेरikoksista, olihan minulle kertynyt poikkeuksellisen paljon tietoa aihepiiristä. Onnistuin noiden

kymmenen vuoden aikana kehittämään oman osaamiseni lähes nollapistestä hyvälle eurooppalaiselle tasolle.

Vuoden 2022 kesällä oli ilmeistä, ettei poliisihallinto tulisi merkittävästi tukemaan taidेरikosten tai laajemmin kulttuuri-perintöön kohdistuvien rikosten torjuntaa Suomessa. Oma eläkkeelle siirtymiseni oli päivä päivältä lähempänä. Minulle tuli voimakas tarve jakaa kertynyttä tietoa ja näin pyrkiä ennalta estämään taidekaupassa tapahtuvaa rikollisuutta.

Olisin todennäköisesti saanut mahdollisuuden laatia virkатыönä poliisihallinnon tarpeisiin jonkinlaisen taidेरikostutkinnan oppaan. Se olisi kuitenkin pölyttynyt Poliisiammattikorkeakoulun kirjastossa vuosikymmeniä ja siirtynyt sieltä vähiten luettujen niteiden joukossa Poliisimuseon kokoelmiin edustamaan yhtä rikostutkinnan kuriositeettia. Samalla olisin hukannut mahdollisuuden kertoa suurelle yleisölle kaikki tarinat, joita kuulin ja joita syntyi tutkinnan aikana.

Kesälomallani 2022 kerroin suunnitelmastani toimittaja ja kirjailija Pekka Lehtiselle. Hän on toiminnan mies. Ei kestänyt pitkään, kun kustantaja Jouni Tervo otti minuun yhteyttä ja kirjaprojekti Docendon kanssa käynnistyi. Samalla päätin jäädä eläkkeelle vuotta aikaisemmin kuin olin suunnitellut; neljäkymmentä vuotta kuulusteluita ja esitutkintapöytäkirjoja kapulakielellä laatineesta virkamiehestä ei hetkessä kuoriudu taiturimaisella sanansäilällä lukijansa vangitsevaa kynäilijää.

Suomessa on julkaistu 2000-luvulla useita taidevääreännöksiä käsitteleviä kirjoja. Tässä kirjassa käsitellään aihetta pelkkiä vääreännöksiä laajemmin, kuten aitojen teosten kaupassa tapahtuneita ylihintapetoksia ja taiteilijoiden tekijänoikeuksiin liittyviä rikoksia.

Vaikka Operaatio Fake muodostaa keskeisen rungon, käyn läpi kaikki muutkin 2000-luvun merkittävimmät Suomessa tapahtuneet taidेरikokset. Lisäksi luon katsauksen Suomen

taiderikosten historiaan ja tekotapoihin, sillä kyseessä ei suinkaan ole uusi ilmiö.

Näitä kokemuksiini perustuvia tosielämän tarinoita ei ole aiemmin kerrottu missään tässä laajuudessa, ja monet niistä tarjoillaan suurelle yleisölle nyt ensimmäistä kertaa. Kirjani ei kuitenkaan ole tarkoitus olla pelkkä kokoelma värikkäitä rikostarinoita, vaan pyrin niiden avulla jakamaan tietoa ja ymmärrystä, jotta vastaavien rikosten toteuttaminen olisi tulevaisuudessa vaikeampaa.

Vuodet taiderikostutkinnan parissa olivat urani hienointa aikaa. Vaikka työtä oli valtavasti, sain selvittää ja tutkia todella mielenkiintoisia rikoksia. Keskusrikospoliisille kuuluu iso kiitos siitä, että pienistä resursseista huolimatta tärkein asia oli aina taattu: tutkintarauha.

Jyväskylässä 30. tammikuuta 2024

Kimmo Nokkonen

1.

Uran ensimmäiset taiderikostutkimukset

Ennen kuin astuin taidेरикosten maailmaan, ehdin tutkia keskusrikospoliisissa lähes kaikenlaista laittomuuksiin liittyvää karvalakeista konkursseihin. Kun sitten vuosina 2008–2009 tutkin järjestäytyneen rikollisuuden osuutta eräaseen petosvyyhtiin, sain ensikosketukseni väärennettyyn taiteeseen ja taidेरикollisuuteen. Kaikki taiteeseen ja taidemarkkinoihin liittyvä oli minulle tuossa vaiheessa uutta.

Vaikka taidेरикollisuus on merkittävä ja kansainvälinen rikollisuuden muoto, ei Suomen poliisissa ollut mitään siihen liittyviä erikoisjärjestelyitä. Koulutusta ei ollut, ja yksittäisten poliisien erityisosaaminen oli kadonnut eläköitymisten myötä. Hallinnosta ei löytynyt ainuttakaan viranhaltijaa, jonka tehtäväkuvaan olisi kuulunut taidेरикollisuuden torjunta.

Kymmenen vuotta myöhemmin, eläköitymiseni kynnyksellä, olin alkanut erottaa akvarellin öljyväretyöstä ja ymmärtää

auttavasti taidemaailman termejä ja toimintatapoja. Sanat, joilla rikollinen taidekauppias Jouni Ranta kritisoi kirjassa *Vilpitön mieli* (2017) rikostutkijoiden ammattitaitoa, ovat osuvat: ”Se on ollut meidän onni, ketkä ovat pelanneet taideväärännösten kanssa, että poliisi ja oikeuslaitos eivät hallitse tätä alaa. Pitäisi kasvattaa edes yksi poliisi, joka ymmärtäisi taiteen terminologiaa. Tietojen puutteet erottaa aina kuulusteluissa, kun kysymykset ovat niin epävarmoja.”

Ranta on oikeassa. Poliisin rikostutkijoilla ei ole erityisosaamista, jota taiderikosten paljastaminen ja tutkiminen vaativat. Taiderikolliset ovat kuitenkin monesti ylimielisiä ja tapaavat aliarvioida kaikkien muiden osaamisen ja tietämyksen. Tutkinnan kannalta tämä on hyvä asia. Jos epäilty aliarvioi sen, mihin tutkinta ja syytetoiminta todellisuuudessa pystyy, tutkija on voittanut ensimmäisen erän jo ennen varsinaista kuulustelua.

Paronin Monet

 lin rikosylikonstaapeli Antti Sorsan kanssa maaliskuussa 2009 Vaasassa tekemässä kotietsintää jo parhaat päivänsä nähneeseen mustaan Volvoon kaupungin vuokrakasarin parkkipaikalla. Satoi rankasti.

Ajoneuvon haltija ei halunnut osallistua etsintään vaan pyytteli mieluummin kuivana sisätiloissa, joissa olimme jo saaneet etsintämme valmiiksi.

Hän oli pitkän linjan petosmies ja talousrikollinen, jolla oli kiinteät yhteydet järjestäytyneen rikollisryhmä M.O.R.E:n (Me Olemme Rikollisten Eliitti) johtohenkilöihin.

Epäilimme hänen osallistuneen laajaan petosvyyhtiin, jossa oli pyritty huijaamaan ruotsalaista pörssi-yhtiötä sijoittamaan

huomattavia summia lähes arvottomaan suoalueeseen Suomen Lapissa.

Löysimme auton takakontista öljykanistereiden ja hylsysarjojen keskeltä läpinäkyvään kuplamuoviin käärityn kehystämättömän maalauksen. Kun irrottelin muovia punaista kukkapeltoa ja ranskalaistyyppisiä maalaistaloja esittävän teoksen päältä, havaitsin taulun oikeassa alakulmassa sinisellä tehdyn signeerauksen: ”Claude Monet”. Olin törmännyt nimeen vaimoni ulkomaanmatkoilta ostamissa taidekirjoissa. Sanoin Sorsalle, että jos kyseessä olisi aito, miljoonien eurojen arvoisen Claude Monet, se kuuluisi jonnekin muualle kuin vaasalaisen vuokrakasarin pihassa seisovan Volvon takakonttiin. Oli siis enemmän kuin syytä epäillä, että teos oli väärennety. Takavarikoimme maalauksen.

Miehen asunnon seinällä oli kehystettynä asiakirja, jonka mukaan hänelle oli myönnetty paronin arvonimi Georgiasta. Kuulusteluissa tämä ”georgialainen paroni” kertoi olevansa vakuuttunut siitä, että takavarikoimamme maalaus oli aito Monet. Maalaukselle oli hänen mukaansa myös ostajakandidaatteja: korealainen prinsessa ja Algerian presidentti.

Tutkinnassa ilmeni, että niin sanottu paroni oli saanut taulun Ruotsista ilman vakuusjärjestelyitä. Myöhemmin selvisi, että taulu oli saapunut Ruotsista sikäläisen poliisin hyvin tunteman taidekauppiaan kautta. Miljoonien eurojen taulut eivät liiku sataakaan metriä ilman kuljetusvakuutusta. Lisäksi säilytys henkilöautossa olisi saanut vahinkovakuutusyhtiön tarkastajan sydänkohtauksen partaalle.

Keskivertokansalaiselle on selvää, että vuokrakasarin parkkipaikalta vanhan Volvon takakontista öljykanistereiden ja hylsysarjojen keskeltä löydetty Claude Monet’n nimiin signeerattu maalaus ei voi olla aito. Asiasta ei jää epäilyä.

Suomalaisessa tuomioistuimessa epäilyn todistaminen on kuitenkin eri asia, ja on mahdollista, että teoreettinen

mahdollisuus muuttuu järkeväksi epäilyksi. Niinpä meidän oli hankittava lausunto teoksen aitoudesta.

Se todettiin Valtion taidemuseon (nykyinen Kansallisgalleria) tutkimuksissa väärennetyksi. Kyseessä oli vanha ja hyvä väärennös, jonka materiaalit ja väriaineiden pigmentit vastasivat niitä, jotka olivat olleet käytössä Monet'n elinaikana. Kansallisgallerian tutkijoiden mukaan taulu sopi myös aiheensa puolesta taiteilijan tuotantoon. He kuitenkin havaitsivat, että taulun signeerauksessa luki tarkemmin katsottuna Manet, ei Monet. Claude Monet'n aikaan Ranskassa vaikutti toinen kuuluisa taiteilija nimeltä Eduard Manet, jonka tuotantoon löytämämme maalaus ei kuitenkaan aiheensa puolesta sopinut. Lausunnon lopuksi asiantuntijat totesivat maalauksen olevan väärennös molempien taiteilijoiden – sekä Claude Monet'n että Eduard Manet'n – tuotantoa kohtaan. Lausunto on hauska kirjoitettu ja epäilenkin, että punaviinillä on saattanut olla osuutta asiaan.

Väärennös tuomittiin valtiolle, ja oman elämänsä paroni tuomittiin väärennysaineiston hallussapidosta. Pari vuotta takavarikon jälkeen hän oli jälleen tutkinnan kohteena, mutta siihen palaan hieman myöhemmin.

Meillä ei ollut taulua takavarikoidessamme mitään käsitystä siitä, miten väärennetyksi epäillyn teoksen kanssa tulisi toimia. Keneltä kysyä neuvoa? Kuka tutkii taulun ja missä? Miten osoittaa teon tahallisuus? Se vaatisi, että meidän tulisi pystyä osoittamaan, että niin kutsuttu paroni oli ollut tietoinen siitä, että hänellä myynnissä oleva maalaus oli suurella todennäköisyydellä väärennetty.

Haastavat lähtöasetelmat

Suomen poliisissa ei ollut organisoitua taidერიkstorjuntaa tai henkilöä, jonka tehtäväkuvaan olisi kirjattu taidერიkosten tai kulttuuriperintöön kohdistuvien rikosten seuraaminen.

Suomen poliisin tietojärjestelmät eivät tunne taidერიkolliisuutta lainkaan.

Rikosilmoitusjärjestelmissä taidერიkoksia ei luokitella omaksi rikoslajiksi, kuten esimerkiksi talous-, huume- ja ympäristörikokset. Järjestelmistä ei siten ole saatavissa tietoa siitä, kuinka paljon Suomessa varastetaan taide-esineitä tai kuinka paljon Suomessa tapahtuu eri tavoin toteutettuja petoksia tai tekijänoikeusrikoksia, jotka liittyvät taiteeseen ja sillä tehtävään kauppaan.

Taidერიkokset ovat suurelta osin piilorikoksia. Niiden esille tuleminen vaatii poliisilta aktiivista paljastavaa toimintaa. Käytännössä siis rikostiedustelua ja esitutkintojen käynnistämistä poliisin omasta aloitteesta.

Meidän oli opeteltava kaikki asiaan liittyvä alusta alkaen. Meidän oli luotava yhteydet silloiseen Valtion taidemuseoon eli nykyiseen Kansallisgalleriaan ja kontaktit taidemarkkinoihin ja asiantuntijoihin sekä opeteltava taidemaailman terministö ja ymmärtämään taidemarkkinoiden toimintaa.

Ruotsissa kulttuuriperintöön kohdistuvilla rikoksilla on oma yksikkö keskusrikospoliisia vastaavassa NOA:ssa (Nationella Operativa Avdelningen). Ryhmä on perustettu vuonna 2016. Käsitykseni mukaan sen tehtävä on koordinoida ja opastaa muuta poliisia kulttuuriperintöön kohdistuvissa rikoksissa sekä tutkia itse vakavimmat rikokset. Ruotsissa taidერიkokset katsotaan kulttuurihistoriaa loukkaaviksi rikoksiksi.

Pietarissa on niin ikään taidერიkoksiin erikoistunut yksikkö, jonka tehtävänä on taidერიkoksia koskeva tiedustelu. Tapasin

yksikön tutkijoita Pietarissa, kun valmistelimme Venäjälle laajaa oikeusapupyynnön.

Kesällä 2016 kävin silloisen tutkinnanjohtajamme Esa Virtasen kanssa Berliinissä tutustumassa järjestäytyneen rikollisuuden torjunnan taiderikostutkinnasta vastaavan yksikön toimintaan. Vierailun isäntänä toimi yksikön päällikkö René Allonge, joka johti kuuluisan saksalaisen taideväärentäjä Wolfgang Beltrachhin esitutkintaa. Tapauksesta on tehty palkittu dokumenttielokuva *Die Kunst der Fälschung / The Art of Forgery* (2014). Vuonna 2015 hän vastasi operaatiosta, joka johti kuvanveistäjä Josef Thorakin Adolf Hitlerille valamien pronssisten hevosten takavarikkoon.

Taiderikostorjunnan järjestelyt ja torjunnan tulokset Berliinissä tekivät minuun vaikutuksen. Allongen johtama ryhmä on luonut kanavia Euroopan taidemarkkinoihin. Se jakaa, ja – mikä tärkeintä – se myös saa tietoa taidemarkkinoiden toimijoilta.

Yksikön tutkittavaksi tulleiden taide- ja arvoesineiden varkausrikosten selvittämisprosentti on 40 %. Se on kova luku. Allonge vieraili pyynnöstämme luennoijana Suomessa lokakuussa 2021 Suomen Poliisimuseon järjestämässä seminaarissa, joka oli suunnattu kuvataidemuseoissa työskenteleville museoalan ammattilaisille.

Honkasen opissa – Töölön suuri taidevarkaus

Vuonna 1989 siirryin ammatti- ja taparikollisten valvontaan eli ATARI-yksikköön, jossa minut sijoitettiin rikosylikonstaapeli Kari Honkasen johtamaan ryhmään. Kanssani ryhmässä työskentelivät Mika Raatikainen ja Reijo Enqvist. Raatikaisesta tuli myöhemmin

kansanedustaja ja Enqvivistä Helsingin rikospoliisin rikoskomisario.

Honkanen oli suuri persoona, joka teki asiat omalla tavallaan. Hänellä oli paljon tietolähteitä, ja hän selvitti paljon juttuja. Honkanen pukeutui hyvin ja vietti paljon aikaa ulkona. Honkanen ei myöskään piilotellut onnistumisiaan. Hän ei ollut nöyrä ja vaatimaton edes esimiestensä edessä. Hänen tapansa ja osaamisensa herättivät kaunaa ja kateutta kollegoissa.

Minä pärjäsin Honkasen kanssa hyvin heti alusta alkaen, ja yhteistyömme jatkui läheisenä sen jälkeenkin, kun siirryin keskusrikospoliisin palvelukseen. Olemme edelleen hyviä ystäviä.

Honkanen oli erikoistunut taidevarkauksiin. Niiden tutkiminen ja selvittäminen olivat hänen intohimonsa. Hänellä oli ollut keskeinen rooli esimerkiksi yhden Suomen tunnetuimman taidehijarin, Tapani Luovulan rikosten tutkinnassa 1980-luvulla.

Olin erään kerran Honkasen mukana, kun hän tapasi Luovulan. Tämä tapahtui 1980–1990-lukujen vaihteessa Espoossa. Luovula oli päässyt jälleen jaloilleen ja saanut käyttöönsä Espoossa sijaitsevan talon, vaikka hänen virallinen osoitteensa taisi olla pelkkä postilokero. Luovula oli nostanut ennen tapaamistamme pöydälle tuon ajan ehdottoman statussymbolin, Nokian Mobira Cityman -matkapuhelimen. Sellaisen tiiliskiven, jolla Mihail Gorbatšov soitti Suomen-vierailunsa aikana vuonna 1989 Moskovaan. Tapaamisen lopuksi Luovula totesi minulle: ”Poika, älä koskaan luota sellaisen miehen puheisiin, jolla on postilokero-osoite ja tällainen puhelin.”

Se oli ensimmäinen kerta, kun tapasin taidेरikoksien nimimiehen, tunnetun tekijän. Tapani Luovulan profiili oli hyvin samankaltainen kuin myöhemmin tapaamieni taidेरikollisten.

Tuohon aikaan lainsäädäntö – tai paremminkin oikeuskäytäntö – ei mahdollistanut tehokasta puuttumista taideväärennöksiin, minkä takia Honkanen keskittyi varastettuun

taiteeseen. Töölöläisen vanhan rouvan asuntomurron selvittämisestä ja sen yhteydessä varastettujen taidearteiden palauttamisesta tuli yksi Honkasen uran suurimmista saavutuksista.

Joulukuussa 1990 meitä odotti Töölössä sijaitsevassa isohkossa asuinhuoneistossa lohduton näky. Iäkkäältä rouvalta oli viety kymmeniä arvomaalauksia leikkaamalla ne kehyksistä ilmeisesti mattoveitsellä. Nainen itse oli ollut teon tapahtuessa sairaalassa. Kyseessä oli naisen isän keräämä taidekokoelma, johon kuului useita Suomen kuvataiteen kultakauden teoksia, kuten Helene Schjerfbeckin ja Akseli Gallen-Kallelan maalauksia. Mukana oli myös Ilja Repinin teoksia. Kulttuurihistoriallisesti arvokas kokoelma oli testamentattu silloiselle Valtion taidemuseolle.

Emme havainneet murtojälkiä. Vaikutti ilmeiseltä, että kyseessä oli sisäpiirikeikka. Varas oli tiennyt, koska hänen piti iskeä, ja hänellä oli todennäköisesti ollut avaimet asuntoon. Anastettuja taideteoksia oli yhteensä 51, ja niiden yhteisarvo oli noin 10–15 miljoonaa markkaa. Kyseessä on edelleen Suomen rikoshistorian suurin taidevarkaus.

Tutkinnan lähtötilanne oli huono. Asianomistaja oli iäkäs ja sairas, joten hänen mahdollisuutensa avustaa tutkintaa olivat vähäiset. Alkuvaiheessa suurin haaste oli yksilöidä, mitä taideteoksia huoneistosta oli viety. Seinillä roikkui pelkkiä tyhjiä kehyksiä. Mitään luetteloa rouvan omistamista teoksista ei ollut saatavilla.

Myös niiden tarkat koot ja maalaustekniikat olivat tuntemattomia.

Naisen perhealbumeista löytyneiden valokuvien ja varkaiden jättämien kehysten perusteella pystyimme lopulta selvittämään, mitä oli viety. Kävi ilmi, että tapaukseen liittyi jo aiemmin tehty rikos.

Ateneumin taidehistorioitsijat olivat tietoisia museolle testamentatun kokoelman olemassaolosta. He olivat vierailleet kyseisessä asunnossa syksyllä 1990 ja kiinnittäneet huomiota kokoelman arvokkaimpana ja tunnetuimpana pidettyyn

teokseen, Helene Schjerfbeckin Hiihtäjättäre. Kyseessä oli öljyvärimaalaus, rintakuva mustahattuisesta hiihtäjättärestä, jonka posket hehkuvat punaa hiihtolenkin jälkeen. Hiihtäjän oikean olkapään yläpuolella ovat valkoisella maalatut, taiteen ystävien hyvin tuntemat ”HS”.

Asiantuntijat totesivat, ettei teos ollut aito. Rouva kieltäytyi uskomasta heitä.

Oli syytä epäillä, että alkuperäinen Hiihtäjätär oli anastettu rouvalta jo aikaisemmin ja että sen tilalle oli asetettu väärennös, jonka tarkoituksena oli salata se, että mitään rikosta oli edes tapahtunut.

Kari Honkanen jatkoi tapauksen tutkintaa vuosien ajan ja löysi lopulta teokset. Samalla rouvan kokoelma saatiin sinne, minne se testamentissa ilmaistun tahdon mukaisesti kuului eli osaksi Ateneumin taidemuseon kokoelmaa ja Suomen kuvataiteen kulttuuriperintöä.

Yksi teos jäi kuitenkin puuttumaan. Helene Schjerfbeckin Hiihtäjätär ei löytänyt koskaan Ateneumiin johtavaa latua. Lopulta edes sen tilalle maalattua väärennöstä ei löydetty.

Helsingin Sanomat uutisoi tammikuussa 1995, että poliisi oli löytänyt lähes kaikki asuntomurron yhteydessä anastetut maalaukset. Honkasen mukaan kateisiin jäi vain ja ainoastaan Schjerfbeckin Hiihtäjättärestä tehty väärennös. Kari kertoi toukokuussa 2023, että tutkinnassa oli saatu selvitettyä Järvenpäässä asunut taiteilija, joka oli tehnyt tilauksesta kopion Hiihtäjättärestä. Rikosoikeuden näkökulmasta taiteilija teki kuitenkin väärennöksen, koska siitä puuttuivat asianmukaiset kopiomerkinnot.

Taiteilijaa ei kuitenkaan epäilty rikoksesta. Varkaudesta epäiltiin rouvan lähipiiriin kuulunutta naista, joka kertoi kuulusteluissa löytäneensä anastetut taulut rouvan huoneiston vinttikomerosta, noin kuukausi asuntomurron jälkeen. Nainen kertoi ottaneensa varastetuiksi tietämänsä teokset säilöön, jotta asuntomurron tehnyt varas ei saisi niitä haltuunsa.

Tositarina siitä, miten suomalaispoliisit selvittivät yhden Euroopan laajimmista taiderikoskokonaisuuksista, joka sisälsi väärennöksiä, rikollista taidekauppaa, petoksia ja rahanpesua.

Keskusrikospoliisi käynnisti vuonna 2013 taiderikoksiin keskittyneen operaatio Faken, jonka päätutkijana toimi rikosylikonstaapeli Kimmo Nokkonen. Se osoittautui Suomen oikeushistorian suurimmaksi taiderikoskokonaisuudeksi, ja Nokkosesta kasvoi niiden johtava tutkija.

Rikolliset väärensivät ja kauppasivat suomalaisille kultakautemme suurimpia nimiä sekä taidehistorian tunnetuimpia mestareita. Yksi tekijöistä oli Veli Seppä, joka joutui poliisin haaviin mutta auttoi myöhemmin Nokkosta rikosten selvittämisessä, ja lopulta miehet ystäväystyivät. Jarmo Lepistön tapauksessa taiderikosten maailmaan sotkeutui myös järjestäytynyt ammattirikollisuus.

Kirja esittelee taiderikosten tekotapoja ja tekijöitä myös monien muiden värikkäiden ja paikoin koomistenkin tapausten kautta, joiden parissa Nokkonen työskenteli yli kymmenen vuoden aikana. Samalla se tarjoaa kiinnostavaa ja arvokasta tietoa suomalaisesta taiderikollisuudesta suurelle yleisölle ensimmäistä kertaa tässä laajuudessa ja tästä näkökulmasta.

KIMMO NOKKONEN on Jyväskylässä asuva entinen poliisi, joka toimi päätutkijana taiderikostapausten lisäksi useissa huomattavissa rikoskokonaisuuksissa, kuten Lahden MM-hiihtojen dopingkäryistä alkaneessa tutkinnassa. Hänet valittiin vuoden poliisiksi vuonna 2004 ansioistaan järjestäytyneen rikollisuuden torjunnassa.

KL 70.2
ISBN 978-952-382-738-7

DOCENDO
www.docendo.fi

Kansi: Katse Design